המסורת אינה אלא זיכרונות (חיים ויצמן)[1]

למי שזוכר יש זכות! (גרשום שלום)[2]

אנחנו עם של זיכרון ותפילה (עזר ויצמן)[3]

רסיסי זיכרונות

זיכרון בנאומיהם של אישים, של מנהיגים, של חוקרים ושל סופרים

יוסי שפנייר

רשימה זו הלכה והתגבשה במהלך ריכוז קובץ 'בדרך זיכרון' ועריכתו. המגוון הרחב של המאמרים בקובץ מעיד על היבטיו השונים של נושא הזיכרון ועל תחומי דעת השונים שהוא כולל. שנת תשס"ח, שנת השישים למדינת ישראל, שבה החל תכנונו של קובץ זה, הייתה שנה חגיגית ומיוחדת. מטבע הדברים החגיגות והשמחות השתלבו עם זיכרונות מאותם ימים של המדינה בדרך. באותה שנה יצא לאור הספר 'אנו מכריזים בזאת', בעריכת פרופ' אניטה שפירא. בספר נלקטו שישים נאומים נבחרים בתולדות ישראל. בחירת הנאומים היא מעניינת בפני עצמה, אך בה לא נעסוק כאן. רסיסי חלק מהזיכרונות לוקטו מאוסף נאומים זה,[4] והוא נתן לי את ההשראה לאיסוף זיכרונות נוספים.

בין הזיכרונות הנזכרים בזה זיכרונות מעניינים שאני נושא עימי בתיק ובתרמיל ומשתמש בהם בכיתה ובשדה להדגים את הקשר האמיץ לארץ ישראל ואת השורשיות העמוקה, כפי שחשו אותם בעבר הלא רחוק מנהיגים, חוקרים וסופרים, תוך שימוש באלמנטים שונים של זיכרון. קטעים אלה הם, לדעתי, בבואה של החברה הישראלית והם משקפים דפוסי זיכרון שונים. רשימה זו באה להציג רסיסי זיכרונות שהשפיעו על דרכי פועלם של אישים ידועים בציבור הישראלי ויחד עם זה הם משקפים נאמנה את דרך הזיכרון ואת משמעותו לגבי כל אחת מהדמויות באופן אישי. הזיכרונות להלן הם אמנם 'טיפה בים', דוגמאות מועטות המייצגות ספרות רחבה ביותר, אך עם כל זאת הם בבחינת מועט המשקף את

1 גביזון, שישים שנה, עמ' 116.

2 שפירא, אנו מכריזים, עמ' 127.

3 שם, עמ' 238.

4 שם, עמ' 7-11.

המרובה. מטרת הדוגמאות שהתמקדנו בהן היא להמחיש את השימוש בנושא הזיכרון לאורך הדורות.
את רסיסי הזיכרונות מיינו על פי שלוש קבוצות זיכרון: זיכרונות של עם, זיכרונות ארץ וזיכרונות מורשת, המסודרות בסדר כרונולוגי.

זיכרונות של עם

מסורת וזיכרון בדבריו של חיים ויצמן בקונגרס הציוני העשרים
4 במרס 1937

חיים ויצמן (1874-1952), נשיאה הראשון של מדינת ישראל, איש מדע ומנהיג דגול, פעל רבות בעולם להקמת המדינה בוועדות שבחנו את הצורך בהקמת המדינה ובמפגשים בקונגרס הציוני שעסק בענייני העם היהודי בארץ ובתפוצות; ויצמן דיבר על הצורך הדחוף בהקמת המדינה, "צורך הנובע מהזיכרון ההיסטורי יש לו חשיבות כיום למען העתיד" - כך טען ויצמן בנאומו:

> ...מהי רבותי מסורת? המסורת אינה אלא זכרונות, שניתנה להם צורה פיוטית. ויש לנו זכרונות. עוד מלפני אלפי שנים. שמענו זאת מפי ירמיהו, וישעיהו ומה שאני יכול להגיד לכם היום, איננו אלא הד קלוש ממה שאמרו כבר חכמינו , משוררינו ונביאינו.[5]

זיכרונות שהשפיעו על יצירותיו של ש"י עגנון בקבלת פרס נובל לספרות
סטוקהולם, 10 בדצמבר 1966

ש"י עגנון (1887-1970) הסופר הלאומי של מדינת ישראל שזכה בפרס ישראל ובפרס נובל לספרות, ידוע כסופר שבספריו טבועים זיכרונות רבים. נציין להלן משפטים ספורים שהזכיר בשעת קבלת הפרס בנורבגיה מהם עולה הרקע ליצירותיו המבוססות על זיכרונות מההווי היהודי בכלל ומסיורים שערך בארץ בפרט.

> ...השפעה אחרת קיבלתי מכל איש ומכל אישה ומכל תינוק שנזדמן לי בדרכי, הן יהודים הן

5 גביזון, שישים שנה, עמ' 116.

> אינם יהודים. שיחות הבריות, סיפורי מעשיהם נחקקו בליבי ומהם עלו על עטי. כיוצא בהם מראות הטבע. ים המלח שרואה הייתי בכל יום מגג ביתי עם הנץ החמה, נחל ארנון שטבלתי בו, לילות שעשיתי עם חסידים ואנשי מעשה בחצות לילה אצל הכותל המערבי עיניים נתנו לי לראות את ארצו של הקדוש ברוך הוא, שנתן לנו את העיר ששיכן שמו עליה.[6]

זיכרון יהודי, נאום גרשם שלום על אודות ישראל
ציריך 1967

גרשם שלום (1897-1982) היה בין חוקרי הקבלה החשובים, לימד באוניברסיטה העברית וזכה בפרס ישראל למדעי היהדות. זמן קצר לאחר מלחמת ששת הימים הוא נשא נאום בציריך על אודות ישראל. בנאום שהציג בו חלק ממשנתו עולה בצורה מעניינת הזיקה החזקה בין העם לארצו המושתתת על הזיכרון העמוק לשורשים שהביאו בסופו של דבר לשיבה לארץ ולהקמת מדינת ישראל.

> ...מלאכת הבניין בארץ התנ"ך וכינון מדינת ישראל מהוים 'שיבה אוטופית של היהודים אל תולדות עצמם', אם תרשו לי להשתמש בניסוח נועז. עמים רבים ישבו פעם בארצות שיצאו מהן מכבר ולא שמרו זכרן כל עיקר או בצורה מעורפלת ביותר. ואילו היהודים לא שכחו מעולם מאין באו והיכן שורשיהם. ד"ר ויצמן, נשיאה הראשון של מדינת ישראל, אמר פעם לפני שנים רבות, משנשאל לפני ועדה ממשלתית אנגלית מהו היסוד לזכות היהודים על הארץ הזאת: "למי שזוכר - יש זכות!" הזיכרון היה אחד הכוחות הכבירים בחיי היהודים.[7]

זיכרונות ושורשים, עזר ויצמן בנאום בבונדסטאג בברלין
16 בינואר 1996

עזר ויצמן (1924-2005), הנשיא השביעי של מדינת ישראל, יליד תל אביב, כיהן כשר בממשלת ישראל, היה מפקד חיל האוויר ומילא תפקידים בכירים רבים. הוא היה הנציג הרשמי הראשון של מדינת ישראל שעמד לפני ממשלת גרמניה ונשא נאום רשמי (בעברית) לאחר השואה. את הנאום כתב עבורו, על פי בקשתו, הסופר מאיר שלו. בנאום ההיסטורי

6 גביזון, שישים שנה, עמ' 105.
7 שפירא, אנו מכריזים, עמ' 126-127.

באים לידי ביטוי ענייני זיכרון רבים, מהמקרא ועד למדע:

...נע ונד אנוכי, הולך בעקבות אבותיי. וכשם שאני מלווה אותם שם ובימים ההם, כך אבותיי מלווים אותי ועומדים אתי כאן ובזמן הזה. חדי העין ביניכם יוכלו להבחין בהם - פמליה של נביאים ואיכרים, מלכים ורבנים, אנשי מדע וחיילים, בעלי מלאכה ותינוקות של בית רבן. כאלה שמתו שבעי ימים במיטתם, כאלה שעלו באש וכאלה שנפלו בחרב.

ענייני הזיכרון מן העבר מהווים בסיס חשוב לתקווה, לצמיחה ולהתחדשות לאחר הזוועות שעברו על העם היהודי בשואה, הזיכרון, לדברי ויצמן, הוא המנוף החשוב להמשך.

וכשם שאנחנו נתבעים, בכוחו של הזיכרון, להשתתף בכל יום ובכל אירוע של עברנו, כך אנחנו נתבעים, בכוחה של התקווה, להתכונן לכל יום ויום של עתידנו. הן רק במאה האחרונה טולטלנו בין מוות וחיים, בין ייאוש ותקווה, בין עקירה ושתילה. זאת המאה הנוראה של המוות, בה השמידו הנאצים ועוזריהם חלק גדול מאיתנו בשואה, אבל היא גם המאה המסחררת של השיבה לחיים, של התקומה, של העצמאות, ובאחרונה - של הסיכוי לשלום.[8]

זיכרונות השואה, שמעון פרס, הנשיא התשיעי של מדינת ישראל

15 ביולי 2007

במהלך השבעתו לנשיא במליאת הכנסת נשא שמעון פרס נאום שבו הציג את השקפת עולמו הרחבה למודת הניסיון ההיסטורי והפוליטי העשיר שלו. בתארו את קורות חייו הוא הציג את זיכרונותיו בשעת ביקור במקום הולדתו בפולין שנהרס ונחרב במהלך מלחמת העולם:

...לפני 15 שנה באתי לוושיניבה שליד וולוז'ין, המקום שבו נולדתי, בעריסה ישראלית על אדמת ניכר. העיירה כולה כלתה באש. עמדתי דומע ליד גל האבנים שכיסה את קבר האחים של אחרוני היהודים שהובלו לבית הכנסת העשוי מעץ ונשרפו חיים, כשטליותיהם על כתפם ובראשם ר' צבי מלצר, סבי עליו השלום.
סבי למד בישיבת וולוז'ין יחד עם חיים נחמן ביאליק. הוא עיצב את חיי כילד. הוא לימד

8 שפירא, אנו מכריזים, עמ' 236.

אותי דף יומי בגמרא. הוא ניגן בכינור שירי עצב יהודיים. ביום הכיפורים הוא עבר לפני התיבה ובקולו הנפלא הוא שר את כל נדרי. עד היום מהדהדת תפילה זו באוזניי ומרגשת את לבי.

כאן מוסיף פרס היבט על מקום המגורים ובית הקברות:

מווישניבה המשכתי לוולוז'ין, לראות את בניין הישיבה שנוסדה ב-1804. מבחוץ על אבני הקיר עדיין חקוקים עשרת הדיברות. בתוכו הוקמה מעדנייה, לא כשרה כמובן. הלכתי לבדוק את המצבות שנותרו בבית הקברות. הן היו פזורות, ובחלקן שבורות. על אחת מהן זיהיתי את השם 'שמעון פרסקי', שכנראה על שמו נקראתי.

פרס המשיך והעלה זיכרונות מימי הילדות בעיירה שאיננה עוד, ומנגד עולה הגאווה הלאומית שצמחה ממנה, הזיכרון מהווה בסיס לצמיחה ולתקווה:

ניצבתי דומם ומזועזע מול אבני ילדות אלה. העיירה שבה נולדתי נחרבה כולה. הבית שבו גדלתי עלה באש. רק הבאר נותרה. טעמתי את מימיה, הם לא השתנו. אבל האש כילתה את כל שהיה. דומה היה לי כאילו שמעתי קול זעקה עולה מפי סבי וסבתי ובנם היחיד שנותר לסמכם. לו רק יכולתי ללחוש באוזנם על עצמאותנו, לספר להם על צה"ל, על דימונה, על אנטבה, על הזכות הכבירה שניתנה לנכדם להשתתף בקימום הריסות עמנו, לצקת תוכן של ממש בשבועה שלעולם לא עוד.[9]

זיכרונות ארץ

זיכרונות מהעמק, יגאל אלון

יגאל אלון (1918-1980), נולד בכפר תבור, היה מנהיג פוליטי ואיש צבא; מראשוני המפקדים בפלמ"ח ומפקדו בין השנים 1945-1948; נמנה עם המפקדים הבכירים במלחמת העצמאות; היה בין מקימי קיבוץ גנוסר; בזירה הפוליטית היה חבר כנסת, כיהן כשר העבודה, כשר החינוך והתרבות וכן גם כשר החוץ וסגן ראש הממשלה. אחרי מלחמת ששת הימים

9 שפירא, אנו מכריזים, עמ' 293-294.

הציע אלון תוכנית לפתרון הסכסוך הערבי-ישראלי הקרויה על שמו 'תוכנית אלון'. בספרו 'בית אבי' יגאל אלון מתאר את נופי ילדותו באזור התבור והגלבוע מהם עולה הקשר לנוף ולמקרא, קשר של תרבות עם ערכים של זיכרון מקראי תוך הסתכלות בנוף:

> בהשפעת סיפורי התנ"ך נתווסף ממד חדש לטיולי בהר התבור, המוכר לי למן היום שבו פקחתי בראשונה את עיני. אומנם דבר לא ניטל מממשותו המבנים הכניסיתים הוסיפו להתנוסס על פסגתו זרים לא שלי. אולם עתה בטפסי על גבו או בגלשי מעליו היו קמות לעיני עלילות דבורה וברק בן-אבינועם; כאן הייתי אומר לעצמי, ניצבו בשעתו עשרת אלפים איש, בני נפתלי ובני זבולון. בטיילי לאורכו של הקישון עלה על הלב סיפור סיסרא ויעל אשת הקיני, מחד, וסיפור של חצור שבגליל העליון מאידך [...]
> השיטוט על הגלבוע או בקרבתו העלה לעיני את חייהם, הוד גבורתם ומותם של שאול ויהונתן וכמו להשלמת התמונה הטראגית, הרי מחלון ביתי ממש יכולתי לראות את הכפר הערבי עין-דור[...] לא אחת, כשהיינו מזדמנים לעין-דור, תרנו בלא אומר אחר בקתתה של בעלת-האוב. רוחו של מלכי, שאול, ריחפה על פני המקום [...].
> הנופים שתיארתי אותם היו נופי ילדותי, פשוטים ומוכרים היטב - בחוג העין, במגע-רגל ובהישג יד, אולם תחת רשמן של העלילות הקשורות בהם, הם כמו יצאו מידי פשוטם.[10]

זיכרונות מהעמק, משה דיין

משה דיין (1915-1981) נולד בדגניה להוריו שהיו בין המייסדים של דגניה ונהלל. עסק בנושאי צבא ומדינה. שימש כרמטכ"ל הרביעי של צה"ל (1953-1958). כיהן כשר החקלאות, כשר הביטחון וכשר החוץ. היה פעיל שנים רבות במהלכים פוליטיים ומדיניים בארץ ובחו"ל. בזמנו החופשי עסק בחקר ארץ ישראל ועתיקותיה.
משה דיין מתאר את נוף מולדתו באזור העמק וסביבות נהלל בספר שכתב 'לחיות עם התנ"ך', תיאור המעיד על יחסו לנושא המקרא ועל שילובו במורשת הארץ תוך הדגשת נושא הזיכרון.

> לי שנולדתי בארץ ישראל, לא היתה אהבת המולדת אהבה מופשטת. חבצלת השרון והר הכרמל היו ממש שבממש, פרח נותן ריח והר שרגלי דרכו בשביליו... ראיתי לנגדי לא רק את הקישון העובר בשדות נהלל וכפר יהושע, אלא גם את הקישון נחל קדומים הגורף את

10 אלון, בית אבי, עמ' 30-33.

> צבא סיסרא. כשם שביקשו הורי הבאים מן הגולה לעשות את ארץ ישראל הרוחנית של הספרים למולדתם הגשמית, כך ביקשתי אני להקנות למולדתי הגשמית עומק רוחני-היסטורי, ולהפיח בחורבות ובתלים השוממים את נשמת העבר, ולהחיות את ישראל של ימי האבות והשופטים והמלכים.[11]

זיכרונות מהחיים בכפר עציון, חנן פורת

במחקר שערכה פרופ' עמיה ליבליך בנושא כפר עציון ראיינה בין השאר חלק מן הילדים שהיו בקיבוץ בזמן מלחמת העצמאות. זיכרון הקיבוץ והנופלים בלחימה בכפר עציון היה נושא מרכזי שאותו טיפחו בקרב בני הנוער. כחלק מעבודת המחקר שלה ערכה ריאיונות. בריאיון שערכה עם חנן פורת שהיה בין המפונים מהמקום והחוזרים אליו מיד לאחר מלחמת ששת הימים, הוא הדגיש את נושא הזיכרון ואת משמעותו כגורם מרכזי לחזרה למקום לאחר תשע עשרה שנים של גלות, ואלו דבריו:

> כאן אני רוצה לציין, כי אם אני רוצה להבין מה כוחו של זיכרון, הרי הסיפור של גוש עציון הוא דוגמא יוצאת מן הכלל לכך. היה פה ממש טיפוח הזיכרון. להורינו היתה כנראה תחושה של שליחות, שצריך להטמיע את סיפור גוש עציון בתודעתם של הילדים, מלבד הנצחת כפר עציון בכל מיני מקומות ואתרים. לכן היו הקייטנות והביקור השנתי בבית העלמין. לדב קנוהל, שהוא באמת מפעל בפני עצמו, יש חלק עצום בגיבוש התודעה. לפי דעתי, בלי האיש הזה ובלי מפעל ההנצחה שהוא עשה בתחום הזיכרון והתיעוד, אינני יודע אם היינו שבים לכפר עציון. ממש כך. בשבילי זו עדות גדולה לכוחו של זיכרון. זו כמובן דוגמא מיניאטורית לתפקיד הזיכרון בעם ישראל - בין שזה זיכרון השואה בימים האלה או זיכרון בית ראשון, בית שני, והקשר של הזיכרון לציונות... זה תחום עצום.[12]

זיכרונות מחקר מדבר יהודה, יגאל ידין

יגאל ידין (1917-1984) היה מן הארכיאולוגים הבולטים בארץ והתפרסם בזכות החפירות הארכיאולוגיות שניהל בין השאר במגידו ובמצדה; הוא השתתף גם במחקר מערות מדבר יהודה בראשית שנות השישים (1960-1961), שמטרתו הייתה לחשוף את מערות המסתור

11 דיין, לחיות עם התנ"ך, עמ' 9.
12 ליבליך, ילדי, עמ' 380.

שאליהן ברחו נמלטים בתקופות שונות ובעיקר בימי מרד בר-כוכבא (132-135 לס"ה). ידין הקפיד בנוסף לסיכום מחקרי של חפירותיו לפרסם גם פרסומים עממיים שווים לכל נפש על מנת שדבר המחקר יגיע גם למי שאינם בקיאים בתחום. את תקופת הסקר במדבר יהודה קיבץ בספרו על החיפושים אחר בר-כוכבא, בשורות הסיכום הוא חשף את זיכרונותיו:

> ברדתנו מדי יום ביומו על פני המדרגה המסוכנת מן המחנות שלנו למערות, בעבדנו כל היום בצחנת העטלפים ובהיתקלנו בשרידיהם הטראגיים של אלה שהיו נצורים ונלכדו - נוכחנו, כי רגשותינו היו מיזוג של תדהמה ויראת כבוד מהולים בגאווה, על שאנו - שזכינו לחיות במדינת ישראל, המתחדשת לאחר גולה של אלף ושמונה מאות שנה, זכינו אף בתגליות אלה. הנה אנו מתגוררים באוהלים, שהקימם צבא הגנה לישראל, ועוברים יום יום דרך הריסות, מחנה רומאי, שהביא מוות על אבותינו, ואנו עדים, כיצד לא נותר דבר של ממש מאותם רומאים, ואילו צאצאיהם של הנצורים שבים לגלות מה שהניחו להם אבותיהם ולהחיות את מורשתם.[13]

זיכרונות מחפירות מצדה, אמנון בן-תור

פרופ' אמנון בן תור מבכירי הארכיאולוגים כיום שהיה בצוות החוקרים של מצדה עם יגאל ידין בין השנים 1963-1965 ערך את הספר 'בחזרה למצדה' שיצא לאור ארבעים שנה לאחר שנערכו החפירות. ספר זה מרכז בתמצית את עיקרי הממצאים מהחפירות במצדה שיצאו לאור בפרסום מדעי בכמה כרכים באנגלית. את הספר הוציאו בעברית על מנת להביא לידיעת הציבור שוחר ארץ ישראל את ממצאי החפירה בשפה עממית. בן תור שהיה כאמור שותף מלא לחפירות במהלך עונות החפירה משתף במבוא לספר את הקורא עם הרגשות והחוויות שהיו מנת חלקם של החופרים במקום. חוויית הקושי וההתמודדות עם תנאי המדבר כמעט ונעלמו, וגם הזיכרון של מי שהתגוררו במקום בעבר והקשר עמהם מצטמצמים משהו. בן תור מעלה הגיגים אלו במבוא לספר, ומהם עולה שוב נושא הזיכרון החווייתי כחלק מהמיתוס של חפירות מצדה:

> השנים 1963-1965, שבהן הייתי חבר במשלחת החפירות הארכיאולוגיות במצדה בהנהלתו של יגאל ידין, הן בלי ספק שנות חיי היפות ביותר. היו אלה שנותיה הראשונות של מדינת ישראל, עידן התמימות שטרם המהפך אשר חוללה מלחמת ששת הימים בתחומים כה

13 ידין, בר כוכבא, עמ' 253.

> רבים, ולמילים 'שנית מצדה לא תיפול' היתה משמעות של כאן ועכשיו. תנאי החיים של חברי המשלחת היו קשים: עבודה פיזית מפרכת, מגורים באוהלים, מקלחות קרות, מזון צה"לי (הן הכמות והן הטיב), ואף על פי כן, ואולי במידת מה גם בגלל כל אלה - היינו "בעננים". היינו צעירים, בריאים, תמימים, והעתיד - כמו גם העבר - היו שלנו. התלהבנו משרידי תנור וסיר בישול, מכל בדל רצפת פסיפס, מכל חץ ופיסת אריג; היינו נרגשים מכל חרס נושא כתובת, ועוד יותר - מכך שאנו מסוגלים לקרוא את הכתובת קרוב לאלפיים שנה לאחר שנכתבה. כיום, ובייחוד לדור שנולד לאחר קום המדינה, דור מפוכח וציני יותר, הדברים נראים בוודאי מעט אחרת [...]

כאן מתאר בן תור את הווי צוות החופרים שהגיע מכל העולם כדי להשתתף בחפירה עצמה, לצוות הייתה זו חוויה עצומה שלא במהרה תישכח.

> בעבורנו מצדה היא, נוסף על כל השאר, מראות - של נופי מדבר, זריחה ושקיעה, ריחות - מצדה בגשם, ריח המזוט שניסו לחמם בו מים לרחצה, וגם קולות - קולו של יוסקה יפת מפקד המחנה, המכריז ברמקול עוד בטרם שחר כי הגיעה שעת קימה, ומאיץ ב'קהל' להזדרז לחדר האוכל 'ליהנות' מן הדייסה הטעימה. שירי להקת ה'תרנגולים' ו'חבורת הזמר הצרפתית', שבקעו מדי בוקר בקולי קולות מן הרמקולים בשעות ההשכמה, מעוררים עד היום צביטה בלב כולנו.[14]

זיכרונות מורשת

חורבן ותלישות, ברל כצנלסון

ברל (יעקב) כצנלסון (1887-1944) היה מראשי תנועת העבודה; הוא עלה לארץ בשנת 1909 והגיע כפועל לפתח תקווה ולאזור הגליל. במסגרת פעילותו המגוונת נחשף למקרה של יציאה לסיור שערכו בתנועת הנוער בערב ט' באב. לברל כאב מאוד שמדריכי תנועת הנוער לא היו ערים לתאריך ולמשמעותו, ועל כן עניין הזיכרון עם המשמעות ההיסטורית של היום לא הובא בחשבון בתכנון הסיור. תגובתו פורסמה מעל דפי עיתון 'דבר' מיום י"ד באב תרצ"ד (1934).[15]

14 בן-תור, בחזרה למצדה, עמ' 1.

15 כצנלסון, כתבי, עמ' 365-367.

שמעתי כי אחת מהסתדרויות הנוער קבעה את יציאת חבריה למחנה הקיץ באותו לילה שבו מבכה ישראל את חורבנו, את שעבודו ואת מרי גלותו.
אין להעלות על הדעת כי מישהו עשה זאת במתכוון. אין להעלות על הדעת כי מדריכי נוער חלוצי, המחנכים אותו ל'חיי הגשמה', כלומר, למאמצי שחרור מן הגלות ותיקון הנגעים והמומים שחלו בנו בעקב החורבן - אין להעלות על הדעת כי הם עשו זאת מתוך ידיעה מה הם עושים. אולם אי ידיעה זו כשהיא לעצמה היא המעוררת מחשבות נוגות על רמתם התרבותית ועל ערך פעולתם החינוכית של כמה ממדריכי הנוער.
מה ערכה ומה פריה של תנועת שחרור שאין עמה שורשיות ויש עמה שכחה, אשר תחת לטפח ולהעמיק בקרב נושאיה את הרגשת המקור ואת ידיעת המקורות, היא מטשטשת את זיכרון נקודת המוצא ומקצצת בנימין, אשר דרכן יונקת התנועה את לשדה?
כלום היינו עוד מסוגלים כיום הזה לתנועת תקומה לולא היה עם ישראל שומר בלבו בקשיות עורף קדושה את זכר החורבן? לולא היה מייחד בזיכרונו ובהרגשתו ובהליכות חייו את יום החורבן מכל הימים? זהו כוחו של הסמל החיוני המגובש והמפרה בקורות עם.
אלמלא ידע ישראל להתאבל במשך דורות על חורבנו ביום הזיכרון, בכל חריפות ההרגשה של מי שמתו מוטל לפניו, של מי שאך זה עתה אבדו לו חירותו ומולדתו, לא היו קמים לנו לא הס ולא פינסקר, לא הרצל ולא נורדוי, לא סירקין ולא בורוכוב, לא א.ד. גורדון ולא י.ח. ברנר. ויהודה הלוי לא היה יכול ליצור את 'ציון הלא תשאלי' וביאליק לא היה יכול לכתוב את 'מגילת האש'... על אותם מדריכי הנוער אשר בעולמם הרוחני חסרה הידיעה וההרגשה של יום החורבן אפשר אולי ללמד זכות בנוסח הידוע: סלח להם, כי אין הם יודעים מה שהם עושים. אבל על עצם העובדה, שבתוך תנועה כבירת תכנים ועמוקת רגשות אפשר שהדרכת נוער תהא נתונה בידי מי שאין להם חוש לאוצרות הרוח של האומה, לסמלים היסטוריים, לערכים תרבותיים [...].

הרהורים של תשעה באב, שמואל שניצר

שמואל שניצר (1918-1999), נולד בהולנד ועלה לארץ בשנת 1939. בתחילת דרכו בארץ עבד כפועל בפרדסים בשרון. בשנת 1940 עבר לתחום העיתונאות ועבד בו עד יומו האחרון. הוא הרבה לכתוב טורים שונים ב'ידיעות אחרונות' וב'מעריב', ופרק זמן מסוים אף ניהל את העיתון 'מעריב'. טוריו התאפיינו במגמתם הלאומית. באחד ממאמריו הוא התייחס לזיכרון הקשור עם ט' באב, תאריך הרווי בזיכרון לאומי:

בלוח העברי אלה היו ימי עצב וקדרות - ימים ללא שמחות, ללא בגד חדש, ללא מאכלי בשר. ימים שבהם זכרה אומה בעלת זיכרון מופלא את הגדולה שאבדה ואת התפארת שחרבה.
אבל זה היה פעם. עכשיו נופל תשעה באב בין קייטנות ופסטיבלים. האבל מתקיים רק במגזר המצטמצם והולך. אבלי ציון בטלים בשישים בדור זה שבו התחלה של גאולה יוצרת אשליה של הקלה, ונדמה שאין עוד סיבה להתאבל.
זה דור הנוטה לשכוח שאותם סממני גאולה שישנם, לא נתאפשרו אלא מפני שיהודים בכל התפוצות ביכו חורבן שהיה לפני כאלפיים שנה וזכרו מה אבד לנו. שאלמלא הזכירה הזאת, היה הקשר בין עם ישראל וארץ ישראל מתנתק זה כבר וכל הגלויות היו נהפכות לנו ממשכנות ארעי למושבי קבע. אין זה מדרך העולם שעם יתאבל על מולדת שלא ראה מעולם ועל עצמאות שחרבה. דרך מגילת איכה והקינות, דרך הישיבה על הקרקע או על ספסלי בית התפילה ההפוכים, חודרת תודעת החורבן לליבותנו והולידה שם את ההכרה בהכרח לשוב ולהתכנס במולדת העזובה והשוממה. דרך תשעה באב נתאפשר הפלא של שיבת ציון בימינו. מפני שזכרנו וביכינו את הגדולה והתפארת שאבדו, נשארה האמונה בגאולה חיה וקיימת. מפני שצמנו בתשעה באב, היינו ראויים לשוב. מפני שהתאבלנו על החורבן, זכינו לבנות מחדש את הערים שחרבו ולהפרות את השממה שנוצרה אחרי שגלינו מארצנו.
מתוך הדמעות ששפכנו בתשעה באב, לאלפי תשעה באב, נשארנו ראויים לשיבה ולגאולה. מפני שידענו להתאבל, זכינו להתנחם. מפני שזכרנו את אגדות החורבן, צמחה לנו תנועה של שיבת ציון. מפני שלא שכחנו את עצמאותנו שאבדה ואת קוממיותנו שחרבה, זכינו לשוב ולבנות כאן מולדת. מפני שחיינו לפי הלוח העברי והתאמנו את אורחות חיינו לאקלים של ארץ ישראל, נשארנו קשורים אל הארץ ואל נופיה. מפני ששרנו שירי ציון, חזרנו לתבוע את זכותנו עליה, לשפוך עליה דמנו, לראות את פריחתה מחדש. מפני שלא נפרדנו מעולם מציון, במחשבתנו וברגשותינו, אנחנו עדיין כאן, קשורים בעבותות אהבה אל ארץ ישראל.[16]

חשיבות השפה העברית, אריה אלדד [17]

אריה אלדד, נולד בתל אביב והתחנך בארץ בבית רוויזיוניסטי. אביו, ישראל אלדד, היה ממנהיגי הלח"י, רופא במקצועו ועוסק בשנים האחרונות גם בפוליטיקה במסגרת מפלגת

16 שניצר, הירהורים.
17 מאתר הכנסת www.knesset.gov.il

האיחוד הלאומי, ישראל ביתנו, שרצה לכנסת ה-18 בחורף תשס"ט. בין רשימותיו הוא עסק בהיבטים שונים של ההתיישבות בארץ ישראל ובחשיבות של הישיבה בארץ ישראל השלמה.

בישיבת הכנסת שנערכה בארבעה בינואר 2005 לציון יום השפה העברית הוא התייחס בדבריו לחשיבות השפה העברית ולעניין הזיכרון הקשור עימה:

[...] אין עוד עם בעולם שיכול לקרוא את אשר כתבו אבותיו לפני אלפי שנים באותן אותיות ובאותן מלים שבהן הוא קורא היום עיתון, באותה שפה שבה הוא מברך בוקר וערב ולילה. אותה שפה שבה מרדימים תינוקות לשנת לילם, היא היא השפה אשר בה התפללו עליהם נשים עקרות לפני שנולדו, גם לפני 3,000 שנה. זו השפה שבה ציווה אלוהים לאבינו הקדמון, אברהם, "לך לך מארצך וממולדתך ומבית אביך אל הארץ אשר אראך". ובאותיות הללו נכתב על לוחות אבנים "לא תרצח, לא תענה ברעך עד שקר", להיות צו מוסרי לעולם כולו. אותן אותיות, בל אחטא בשפתי, אנו מטילים היום לתיבה שקורין קלפי, ובהן, כמו תחליף נייר לשברי חרסים שעליהם אותיות - קובעים גורלות. גורל עם, גורל ארץ.

כמו תל עתיק בארץ-ישראל ועליו עיר ועוד עיר ועוד עיר - העברית. רבדים רבדים, זה על גבי זה, זה על חורבותיו ואפרו של זה, וכל אחד מתגבה על קודמו. על נדבכי היסוד של שפת האבות יוצאי ארם-נהריים מונחים רובדי השפה של עם העבדים שנגאל ממצרים, ועל אבני גוויל - שפתם של כובשי כנען בסערה מונחים, מלוטשים וזוהרים כאבני החושן, פרקי תהילים לנצח, ששבעים שפה ולשון תרגמו אותם, מתרגום השבעים ליוונית עד לשפות הבושמנים והאסקימואים, נטלו אותם להיות הביבליה שלהם, אך לא יכלו להוציא אותם מידי פשוטו ויופיו של מקרא, האומר בשפת אבותי: "בנאות דשא ירביצני, על מי מנחות ינהלני"[...]

מכל אוהביה ומשנאיה נטלה השפה, ועל חורבות בית שני פרח גם התלמוד הבבלי, כי למדנו לשיר שירת ציון גם על אדמת נכר. ורש"י הוסיף משפת אשכנז, ויהודה הלוי ואבן גבירול מזהב צריחי גרנדה המוסלמית שבקצה מערב. ומכל אלה קיבלה העברית ונתנה, ושוב ושוב שבה לחיים בשירה ונבואה ופילוסופיה ומוסר, וספרי סוד ויצירה, ושוב שבה לחיים בארץ-ישראל כשפת חלוצים ופועלים וחורשים וספסרים וגנבים וחיילים ועולים חדשים משבעים שפה ולשון. ואפילו מדורות הענק של ספרי היהודים ברחובות גרמניה זרועי הבדולח לא יכלו לה. אותיותיה פורחות באש והיא קמה מן האפר. במקום ששרפו את הספרים שלנו גם אותנו שרפו, אבל עם ושפה בני 4,000 שנה, גם באש לא מנצחים אותנו.

וכשאנו מתבוננים סביבנו ונחרדים: מה היה לה לעברית בימינו, בליל של ערבית ורוסית ואנגלית - אל נא באפכם. העברית תיקח מהם מה שתיקח, ותצא אל האלף החמישי שלה כשהיא גבוהה בעוד שניים או שלושה נדבכים, כשהיא גדולה ושלמה מסך כל חלקיה. וכשנזמין צלצול השכמה בחדר כמו כל חדרי המלון בעולם, נזכור כי כך נכתב לפני אלפי שנים: "וישכם אברהם בבקר". ואם בלילה נזכה, ונרחק מהעיר ואורותיה, והשמים בהירים על ראשינו, נזכור כי כך נאמר בשפה זו ממש: "ויוצא אתו החוצה ויאמר הבט נא השמימה וספר הכוכבים אם תוכל לספר אתם, ויאמר לו כה יהיה זרעך". הכוכבים הם אותם כוכבים. המלים של אז הן המלים שלנו היום. אותיות חיות המצטרפות למלים על שבר של חרס שקוראים אוסטרקון, או על דף נייר מלבני, נטול עץ, חוצות אלפי שנים כברק: בן יאיר, שנלחם על חירותנו שלנו היום - כבר לפני 2,000 שנה...

הנה כי כן, לקט לא מקרי זה יעיד בוודאי על העושר בדרכי החשיבה ובדרכי הזיכרון הפרטיות של כל כותב וכותב, אך יחד עם זאת כל פרט מייצג גם את הזיכרון הקולקטיבי של העם ושל הארץ.

רשימת קיצורים וביבליוגרפיה

אלון, בית אבי	י' אלון, **בית אבי**, בארי תשל"ד.
בן-תור, בחזרה למצדה	א' בן-תור, **בחזרה למצדה**, ירושלים תשס"ט.
גביזון, שישים שנה	ר' גביזון (עורכת), **שישים שנה להחלטת כ"ט בנובמבר 1947**, מרכז מציל"ה, ירושלים תשס"ט.
דיין, לחיות	מ' דיין, **לחיות עם התנ"ך**, ירושלים 1986.
ידין, בר כוכבא	י' ידין, **החיפושים אחר בר כוכבא**, תל אביב 1977.
כצנלסון, כתבי	ב' כצנלסון, **כתבי ב' כצנלסון**, תל אביב תש"ז.
ליבליך, ילדי	ע' ליבליך, **ילדי כפר עציון**, ירושלים תשס"ז.
שניצר, הירהורים	ש' שניצר, "הירהורים על תשעה באב", **מעריב**, ז' באב תשנ"ז (23/7/96).
שפירא, אנו מכריזים	א' שפירא, **אנו מכריזים בזאת, 60 נאומים נבחרים בתולדות ישראל**, אור יהודה תשס"ח.